Operációkutatás

1. előadás

Dósa György

Pannon Egyetem / Matematika Tanszék

2021.02.19.

Operációkutatás, tematika:

- Lineáris Programozás
- Szállítási feladat
- Hozzárendelési feladat
- (némi) Játékelmélet
- Diszkrét Programozás:
-         hátizsák feladat
-         utazó ügynök
- Cutting Stock feladat

A kezdet (OpKut)

- (Hadműveleti Operációk Kutatása)
- Lineáris Programozás
- George Dantzig, szimplex módszer

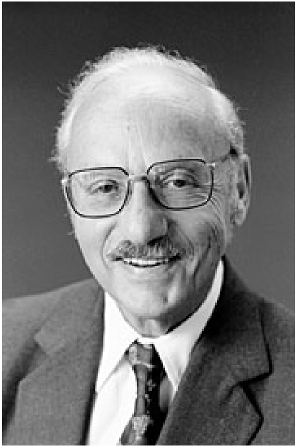

Irodalom

- Wayne L. Winston, Operations Research, Applications and algorithms, Duxbury Press, 1991
- Éles András, Gyorgy Dosa, Tutorial for Operations Research, Modeling in GNU MathProg, February 12, 2020, http://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/handle/123456789/13112
- Tomor Benedek, Matematika VI, Veszprémi Egyetem jegyzete
- Tomor Benedek: Az Operációkutatás matematikai alapjai, Útmutató, Veszprémi Egyetem
- Bertók Botond, Network Synthesis and Optimization, http://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/handle/123456789/13111
- Dósa György honlapja: https://math.uni-pannon.hu/~dosa/

Egy termelési probléma

Adott a következő táblázat:

	T_1	T_2	T_3	T_4	T_5	Készlet
Erőf$_1$	1	2	1	3	0	24
Erőf$_2$	0	1	1	5	1	43
Erőf$_3$	1	0	0	2	2	18
Haszon	19	23	15	42	33	

- Termékek (T_1, ..., T_5).
- Erőforrások
- Készlet
- Pl. termelünk 1 egységnyit T_1-ből...
- Pl. termelünk 2 egységnyit T_1-ből...
- Pl. termelünk 8 egységnyit T_2 -ből és még 1 egységnyit T_4 -ből, akkor összesen fogyasztunk $8 \cdot 2 + 1 \cdot 3 = 19$ egységnyit az első erőforrásból.
- többi erőforrás: hasonlóan
- *Termelési terv: pl.* $x(0, 8, 0, 1, 0)$, ha $c(19, 23, 15, 42, 33)$ jelöli a hasznon vektorát, az összes haszon ennyi lesz: $c \cdot x = (19, 23, 15, 42, 33) \cdot (0, 8, 0, 1, 0) = 226.$
- Mi lesz a "legjobb" termelési terv?

Próbálkozzunk!

	T_1	T_2	T_3	T_4	T_5	Készlet
Erőf$_1$	1	2	1	3	0	24
Erőf$_2$	0	1	1	5	1	43
Erőf$_3$	1	0	0	2	2	18
Haszon	19	23	15	42	33	

a, $x(18, 0, 0, 0, 0)$, $z_1 = 18 \cdot 19 = 342$
b, $x(0, 12, 0, 0, 0)$, $z_2 = 12 \cdot 23 = 276$
c, $x(0, 0, 24, 0, 0)$, $z_3 = 24 \cdot 15 = 360$
d, $x(0, 0, 0, 8, 0)$, $z_4 = 8 \cdot 42 = 336$
e, $x(0, 0, 0, 0, 9)$, $z_5 = 9 \cdot 33 = 297$
f, ???

Definíciók:

- Egy x vektor megoldás (mo), ha behelyettesítve, nem lépjük túl a készleteket
- Egy x vektor megengedett megoldás (memo), ha megoldás, és komponensei nemnegatív számok
- Egy x vektor optimális megoldás (opt mo), ha megengedett megoldás, és az ilyenek között a "legjobb".

	T_1	T_2	T_3	T_4	T_5	Készlet
Erőf$_1$	1	2	1	3	0	24
Erőf$_2$	0	1	1	5	1	43
Erőf$_3$	1	0	0	2	2	18
Haszon	19	23	15	42	33	

Példák ezekre:

$x(-1, 1, 1, 1, 1)$ megoldás, de nem megengedett

$x(10, 1, 1, 0, 0)$ megengedett megoldás

Hogyan keressünk optimális megoldást?

- Van-e egyáltalán?
- Ha igen, akkor mennyi van?
- Hogyan találjuk meg?
- Egy lehetséges megoldási módszer: Szimplex Módszer

Hogyan keressünk optimális megoldást?
Vezessük be a következő jelöléseket:

- Az együttható mátrix: A,
- az erőforrások készlete: b,
- célfüggvény együtthatók: c.
- Akkor a feladat a következő:

$$
\begin{aligned}
Ax &\leq b \\
x &\geq 0 \\
z &= c \cdot x \longrightarrow \max
\end{aligned}
$$

Ennek neve: Lineáris Program (LP).
Részletesen kiírva:

Részletesen kiírva:

$$
\begin{aligned}
x_1 + 2x_2 + x_3 + 3x_4 \qquad\quad & \leq 24 \\
x_2 + x_3 + 5x_4 + x_5 & \leq 43 \\
x_1 \qquad\qquad\qquad + 2x_4 + 2x_5 & \leq 18 \\
x_i & \geq 0, 1 \leq i \leq 5 \\
19x_1 + 23x_2 + 15x_3 + 42x_4 + 33x_5 & = z \rightarrow \max
\end{aligned}
$$

Kezdjük el megoldani. Első lépésként alakítjuk át = feltételekké (maradék változók bevezetésével):

$$\begin{aligned}
x_1 + 2x_2 + x_3 + 3x_4 \qquad\quad + s_1 \qquad &= 24 \\
x_2 + x_3 + 5x_4 + x_5 \quad + s_2 \qquad &= 43 \\
x_1 \qquad\qquad + 2x_4 + 2x_5 \qquad + s_3 &= 18 \\
\mathbf{x} &\geq \mathbf{0}, \mathbf{s} \geq \mathbf{0} \\
19x_1 + 23x_2 + 15x_3 + 42x_4 + 33x_5 &= z \rightarrow \max
\end{aligned}$$

Ennek táblázatos alakja (elhagyjuk az x-eket, csak a lényeges információt hagyjuk meg):
Ami itt van alább: Szimplex Tábla

B	x_B	a_1	a_2	a_3	a_4	a_5	u_1	u_2	u_3
u_1	24	1	**2**	1	3	0	1	0	0
u_2	43	0	1	1	5	1	0	1	0
u_3	18	1	0	0	2	2	0	0	1
z	0	-19	-23	-15	-42	-33	0	0	0

B: bázis (max. független rendszer). Jelenleg: $B = \{u_1, u_2, u_3\}$, a kanonikus bázis
bázismegoldás: $x_B = (0, 0, 0, 0, 0, 24, 43, 18)$.
jelentése: olyan megengedett megoldás, hogy ha valamely a_i nincs a bázisban, akkor $x_i = 0$
alsó sor: a célfüggvény értéke, valamint: **redukált költség** (a c vektor ellentettjei)
Mire jó ez???

Tétel (a szimplex tábla három esete), [Dantzig]

1. Ha a legalsó sorban nincs negatív szám (a redukált költség minden komponense nemnegatív), akkor a bázismegoldás optimális.
2. Ha van negatív szám a legalsó sorban (a redukált költség komponensei között), de az összes ilyen oszlopban a tábla belsejében (az alsó negatív szám fölött) nincs pozitív szám, akkor a célfüggvény felülről nem korlátos.
3. Egyébként (nem is 1. és nem is 2.) vagyis van negatív szám alul, és ezek között olyan is hogy a negatív szám fölött a táblázat belsejében van pozitív szám, akkor végrehajtható olyan báziscsere, amelynek során a célfüggvény értéke nem romlik (általában javul).

Mire jó ez nekünk?

Szimplex módszer (Primál szimplex módszer második fázisa)

- Báziscseréket végzünk
- Fenntartjuk a bázismegoldás megengedettségét, ami azt jelenti hogy az x vektor komponensei nemnegatívok kell hogy maradjanak. Ezt biztosítja a **minimum szabály**!!!
- De a célfüggvény növekedjen (ha lehet), olyan oszlop megy a bázisba, ahol a **redukált költség negatív**.
- Ha már a célfüggvény nem tud növekedni, az akkor van ha a redukált költség vektora csupa nemnegatív számból áll, ez az "optimalitás kritériuma". Ekkor megállunk.
- Állítás: A szimplex módszer véges sok lépésben véget ér (megfelelő módon végrehajtva). Általában "gyorsan" véget ér.

Válasszuk a bázisba belépőnek az a_2 vektort. A **minimum szabály** akkor a következő: $\min\left\{\frac{24}{2}, \frac{43}{1}\right\}$, az a_2 oszlopából vesszük a pozitív számokat, ezek a nevezők; a bázismegoldás oszlopából kerülnek ki a számlálók. A minimum: 24/2, emiatt a "24" sorában választjuk a generáló elemet. Vagyis u_1 hagyja el a bázist. A generáló elem angol neve "pivot" elem (vastaggal jelölve a táblázatban).
Hogyan hajtjuk végre a transzformációt?

- A generáló elem sorát elosztjuk a generáló elemmel (vagyis most 2-vel), továbbá
- a generáló elem sorának az 1/2-szeresét levonjuk a második sorból,
- a generáló elem sorának az 0/2-szeresét levonjuk a harmadik sorból,
- a generáló elem sorának a $-23/2$-szeresét levonjuk (vagyis a 23/2-szeresét hozzáadjuk) a célfüggvény sorából (sorához).
- Az előbbi szorzókat (1/2, 0/2, illetve 23/2) hogyan kaptuk: a számlálók a generáló elem oszlopában, a generáló elemtől különböző számok, a nevező mindig a generáló elem. A számolást elvégezve ez lesz a következő táblázat:

ez volt:

B	x_B	a_1	a_2	a_3	a_4	a_5	u_1	u_2	u_3
u_1	24	1	**2**	1	3	0	1	0	0
u_2	43	0	1	1	5	1	0	1	0
u_3	18	1	0	0	2	2	0	0	1
z	0	-19	-23	-15	-42	-33	0	0	0

ez lett:

B	x_B	a_1	a_2	a_3	a_4	a_5	u_1	u_2	u_3
a_2	12	$1/2$	1	$1/2$	$3/2$	0	$1/2$	0	0
u_2	31	$-1/2$	0	$1/2$	$7/2$	1	$-1/2$	1	0
u_3	18	1	0	0	2	**2**	0	0	1
z	276	$-15/2$	0	$-7/2$	$-15/2$	-33	$23/2$	0	0

Most válasszuk az a_5 vektort a bázisba belépőnek. A minimum szabály szerint u_3 hagyja el a bázist. A számolás után ez lesz a következő táblázat:

ez volt:

B	x_B	a_1	a_2	a_3	a_4	a_5	u_1	u_2	u_3
a_2	12	1/2	1	1/2	3/2	0	1/2	0	0
u_2	31	−1/2	0	1/2	7/2	1	−1/2	1	0
u_3	18	1	0	0	2	**2**	0	0	1
z	276	−15/2	0	−7/2	−15/2	−33	23/2	0	0

ez lett:

B	x_B	a_1	a_2	a_3	a_4	a_5	u_1	u_2	u_3
a_2	12	1/2	1	**1/2**	3/2	0	1/2	0	0
u_2	22	−1	0	1/2	5/2	0	−1/2	1	−1/2
a_5	9	1/2	0	0	1	1	0	0	1/2
z	573	9	0	−7/2	51/2	0	23/2	0	33/2

Egyetlen negatív szám maradt az alsó sorban, ezt kell választanunk hogy bemenjen a bázisba. A minimum szabáy szerint a_2 hagyja el a bázist. Összegezve, a célfüggvény változása a következőképpen történik:

- Ha olyan oszlop megy a bázisba ahol negatív a redukált költség, a célfüggvény (általában) növekszik
- Ha olyan oszlop megy a bázisba ahol pozitív a redukált költség, a célfüggvény (általában) csökken
- Ha olyan oszlop megy a bázisba ahol 0 a redukált költség, a célfüggvény nem változik

Az előbbiak csak akkor igazak, ha a bázismegoldás nemdegenerált. Ha a bázismegoldás degenerált, az azt jelenti, hogy van 0 a bázishoz tartozó x értékek között. Jelenleg $B(a_2, u_2, a_5)$ a bázis, és minden érték x_2, s_2, x_5 közül pozitív. Vagyis most a bázis nemdegenerált.
Lássuk mi történik a báziscsere után:

ez volt:

B	x_B	a_1	a_2	a_3	a_4	a_5	u_1	u_2	u_3
a_2	12	$1/2$	1	$\mathbf{1/2}$	$3/2$	0	$1/2$	0	0
u_2	22	-1	0	$1/2$	$5/2$	0	$-1/2$	1	$-1/2$
a_5	9	$1/2$	0	0	1	1	0	0	$1/2$
z	573	9	0	$-7/2$	$51/2$	0	$23/2$	0	$33/2$

ez lett:

B	x_B	a_1	a_2	a_3	a_4	a_5	u_1	u_2	u_3
a_3	24	1	2	1	3	0	1	0	0
u_2	10	$-3/2$	-1	0	1	0	-1	1	$-1/2$
a_5	9	$1/2$	0	0	1	1	0	0	$1/2$
z	657	$25/2$	7	0	36	0	15	0	$33/2$

Optimális megoldást kaptunk: $x_B = (0, 0, 24, 0, 9\,|0, 10, 0\,)$.

- 24 illetve 9 egységnyit termelünk a harmadik illetve ötödik termékből (a többiből nem termelünk)
- megmarad 10 egységnyi erőforrás a második erőforrásból
- a célfüggvény értéke 657